

РОЗМІЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

Анотація. У статті висвітлюється структура, розміщення і питома вага українського етносу, що проживав в містах і сільській місцевості повітів Південної України на зламі ХІХ - ХХ ст. Вказується на роль українців у формуванні ринкових виробничих відносин, розвитку продуктивних сил, сільського господарства і промисловості на півдні України. Наголошується, що наведені етностатистичні матеріали можуть мати широке застосування при плануванні та проведенні етнографічних досліджень на території краю. Підкреслюється, що політики і державні діячі у своїй діяльності повинні приділяти серйозну увагу питанням формування етнічної структури населення в різних регіонах України, розміщенню етносів та їх міграціям для досягнення соціальної стабільності.

Аннотация. В статье освещается структура, размещение и доля украинского этноса, проживающего в городах и сельской местности уездов Южной Украины на рубеже ХІХ - ХХ вв. Указана роль украинцев в формировании рыночных отношений, развитии продуктивных сил, сельского хозяйства и промышленности на юге Украины. Подчеркнуто, что приведенные этностатистические материалы могут иметь широкое применение при планировании и проведении этнографических исследований на территории края, что политики и государственные деятели должны уделять большое внимание вопросам формирования этнической структуры населения в разных регионах Украины, размещению этносов и их миграциям для достижения социальной стабильности.

Summary. The article deals with questions of the structure, placing and share proportion of Ukrainian ethnos which lived in towns and rural districts of South Ukraine on the turning of 19-20th century. It is indicated the part of Ukrainians in forming of market production relations, development of productive forces, rural economy and industry in the South Ukraine. It is emphasized that received ethno-statistic data could be broadly used in plan and ethnography researches this territory. It is underlined that politics and statesmen in their activities should pay serious attention to the questions of ethnic structure forming in different regions of Ukraine, placing of ethnic groups and their migrations to achievement of social stability.

Роль і значення того чи іншого етносу в соціально-економічному розвитку території, на якій він мешкає, визначається здебільшого його чисельністю, розміщенням і місцем в системі суспільного розподілу праці на певному етапі історичного розвитку.

Мета статті – висвітлити розміщення українського етносу в міській і сільській місцевостях повітів Катеринославської, Херсонської і Таврійської губерній на зламі ХІХ–ХХ ст., що входили до складу Новоросії, яка складалася із чотирьох губерній та області Війська Донського. На території, що займали вказані губернії нині розташовані, повністю або частково, вісім областей південної і південно-східної України та АР Крим.

Пропонована стаття є продовженням серії робіт автора і колег про етнічну структуру населення Південної України. У ній уперше в історіографії наводяться детальні етностатистичні дані з розміщення українського етносу на території краю [1; 2; 3; 4].

Український етнос був найчисельнішим серед 57 етнічних спільнот, що мешкали на зазначеній території у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. За даними першого Всеросійського перепису населення 1897 р. чисельність українців, що проживали в трьох вищевказаних губерніях, складала 3529 тис. осіб. Із них у містах Південної України мешкало 231 тис. українців, що складало 6,6%, а в сільській місцевості – 3298 тис. осіб або 93,4% (див. табл. 1). Питома вага українців, що проживали в містах півдня України, по відношенню до інших етносів, складала 17,5%, у сільській місцевості – 66,3%, у цілому в регіоні – 56,1% [1, 231-232].

Найбільше українців мешкало в Херсонській губернії – 1462 тис. осіб. Із них 135,9 тис. (9,3%) були жителями міст, а 1326 тис. осіб (90,7%) – сіл. Питома вага українців складала в містах губернії – 17,2%, у сільській місцевості – 68,2% [5, 90-95].

Друге місце за чисельністю українців займала Катеринославська губернія, де їх налічувалося 1456 тис. осіб. Із них у містах мешкало 65,2 тис. (4,5%), у сільській місцевості – 1391 тис. осіб (95,5%). Питома вага українців стосовно інших етносів складала в містах губернії 27,0%, у селах – 74,3% [6, 74-77].

Дещо менше українців проживало в Таврійській губернії – 611 тис. осіб. Із них 30,2 тис. осіб (4,9%) мешкали в містах, 581 тис. осіб (95,1%) – у сільській місцевості. Питома вага українців складала в містах губернії – 10,4%, у сільській місцевості – 50,1% [7, 94-97].

Таблиця 1

Розміщення та питома вага українського етносу на півдні України в кінці XIX – на початку XX ст.

Губернії	Розміщення українців на півдні України (осіб об.ст.):								
	у містах			у сільській місцевості			у містах і селах		
	Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів	Міжгубернське розміщення	Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів	Міжгубернське розміщення	Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів	Міжгубернське розміщення
	абс.	%	%	абс.	%	%	абс.	%	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Катеринославська	65,2	27,0	12,4	1391,2	74,3	44,3	1456,4	68,9	41,3
%	4,5	-	-	95,5	-	-	100,0	-	-
2. Херсонська	135,9	17,2	69,5	1326,1	68,2	35,0	1462,0	53,5	41,4
%	9,3	-	-	90,7	-	-	100,0	-	-
3. Таврійська	30,2	10,4	18,1	580,9	50,1	20,7	611,1	42,2	17,3
%	4,9	-	-	95,1	-	-	100,0	-	-
4. Південна Україна	231,3	17,5	100,0	3298,2	66,3	100,0	3529,5	56,1	100,0
%	6,6	-	-	93,4	-	-	100,0	-	-

Особливої уваги заслуговує кількісний аналіз розміщення етносів у повітовому розрізі, що дає змогу з'ясувати їхній вплив на формування ринкових відносин, розвиток продуктивних сил, визначити галузеву зайнятість, міру участі етносу в сільськогосподарському і промисловому виробництві, у розвитку інфраструктури міст і повітів губерній Південної України. Цей аналіз дає змогу показати на рівні повітів співвідношення, що склалося між числом городян і кількістю мешканців, що проживали у сільській місцевості, простежити динаміку змін у часі, яка спричинялася розвитком продуктивних сил і подальшим поглибленням суспільного розподілу праці.

Детальне висвітлення розміщення етносів має важливе значення і в соціокультурному сенсі, бо розташування того або іншого етносу було одночасно наслідком і причиною тих чи інших історичних процесів та явищ. Тому структура розміщення етносів, їхня рухливість є предметом прискіпливої уваги учених, політиків, державних діячів на різних етапах суспільного поступу. Наведені автором докладні етностатистичні матеріали можуть мати також широке застосування у плануванні та проведенні науковцями подальших етнографічних досліджень на території краю.

Аналізуючи розміщення українців у повітах Херсонської губернії, варто зазначити, що найбільша їхня кількість, як це видно з табл. 2, мешкала в Єлисаветградському повіті. У містах нараховувалося 35,3 тис. осіб (26,0%), у селах – 370,3 тис. (27,9%). У містах повіту питома вага українців становила 32,7%, у селах – 73,2%.

**Розміщення українського етносу в Херсонській губернії
у кінці XIX – на початку XX ст.**

Повіти і міста	Розміщення українців у містах і повітах губернії (осіб об.ст.):								
	городяни			селяни			городяни і селяни		
	Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів	Міжміське розміщення	Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів повіту	Міжповітове розміщення	Загальна кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів повіту	Міжповітове розміщення
	абс.	%	%	абс.	%	%	абс.	%	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Олександрійський	11030	43,1	8,1	343426	87,8	25,9	354456	85,0	24,2
%	3,1	-	-	96,9	-	-	100,0	-	-
м. Олександрія	7658	54,7	5,6	-	-	-	-	-	-
м. Новогеоргієвськ ..	3372	29,1	2,5	-	-	-	-	-	-
2. Єлисаветградський	35290	32,7	26,0	370256	73,2	27,9	405546	66,1	27,7
%	8,7	-	-	91,3	-	-	100,0	-	-
м. Єлисаветград	14523	23,6	10,7	-	-	-	-	-	-
м. Бобринець	9529	66,7	7,0	-	-	-	-	-	-
м. Вознесенськ	5644	0,9	4,2	-	-	-	-	-	-
м. Новомиргород	572	6,1	0,4	-	-	-	-	-	-
м. Ольвіополь	5022	30,9	3,7	-	-	-	-	-	-
3. Херсонський	28223	17,3	20,8	295404	69,6	22,3	323627	55,1	22,1
%	8,7	-	-	91,3	-	-	100,0	-	-
м. Херсон	11591	19,6	8,5	-	-	-	-	-	-
м. Миколаїв	7780	8,5	5,7	-	-	-	-	-	-
м. Берислав	8852	3,7	6,5	-	-	-	-	-	-
4. Одеський	46858	11,0	34,5	86616	46,6	6,5	133474	21,9	9,1
%	35,1	-	-	64,9	-	-	100,0	-	-
м. Одеса	37925	9,4	27,9	-	-	-	-	-	-
м. Маяки	944	20,6	0,7	-	-	-	-	-	-
м. Овідіополь	2785	53,7	2,1	-	-	-	-	-	-
м. Очаків	5204	48,2	3,8	-	-	-	-	-	-
5. Ананьївський	7205	43,3	5,3	157682	63,3	11,9	164887	62,0	11,3
%	4,4	-	-	95,6	-	-	100,0	-	-
м. Ананьїв	7205	43,2	5,3	-	-	-	-	-	-
6. Тираспольський ...	7256	14,1	5,3	72793	38,5	5,5	80049	33,3	5,5
%	9,1	-	-	90,9	-	-	100,0	-	-
м. Тирасполь	3708	11,7	2,7	-	-	-	-	-	-
м. Григоріополь	707	9,3	0,5	-	-	-	-	-	-
м. Дубосари	2841	23,5	2,1	-	-	-	-	-	-
7. По губернії	135862	17,2	100,0	1326177	68,2	100,0	1462039	53,5	100,0
%	9,3	-	-	90,7	-	-	100,0	-	-

Друге місце за кількістю українців займав Олександрійський повіт. У міській місцевості повіту проживало 11 тис. осіб (8,1%), у сільській 343,4 тис. (25,9%). Питома вага українців у містах повіту складала 43,1%, у селах – 87,8%.

Третє місце належало Херсонському повіту, в якому мешкало 323,6 тис. українців. Із них у містах нараховувалося 28,2 тис. осіб (20,8%), у селах – 295,4 тис. осіб (42,7%). У містах повіту питома вага українців складала 17,3%, у сільській місцевості – 69,6%.

**Розміщення українського етносу у Катеринославській губернії
у кінці XIX – на початку XX ст.**

Повіти і міста	Розміщення українців у містах і повітах губернії (осіб об.ст.):								
	городяни			селяни			городяни і селяни		
	Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів	Міжміське розміщення	Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів повіту	Міжповітове розміщення	Загальна кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів повіту	Міжповітове розміщення
	абс.	%	%	абс.	%	%	абс.	%	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Катеринославський	17787	15,8	27,3	181195	74,1	13,0	198982	55,7	13,7
%	8,9	-	-	91,1	-	-	100,0	-	-
м. Катеринослав	17787	15,8	27,3	-	-	-	-	-	-
2. Олександрівський ..	8101	43,0	12,4	216021	85,4	15,5	224122	82,5	15,4
%	3,6	-	-	96,4	-	-	100,0	-	-
м. Олександрівськ	8101	43,0	12,4	-	-	-	-	-	-
3. Бахмутський	11928	61,8	18,3	181582	58,0	13,1	193510	58,2	13,3
%	6,2	-	-	93,8	-	-	100,0	-	-
м. Бахмут	11928	61,8	18,3	-	-	-	-	-	-
4. Верхньодніпровський	3752	56,0	5,8	187408	91,4	13,5	191160	90,3	13,1
%	2,0	-	-	98,0	-	-	100,0	-	-
м. Верхньодніпровськ	3752	56,0	5,8	-	-	-	-	-	-
5. Маріупольський	3125	10,0	4,8	114081	51,2	8,2	117206	46,1	8,0
%	2,7	-	-	97,3	-	-	100,0	-	-
м. Маріуполь	3125	10,0	4,8	-	-	-	-	-	-
6. Новомосковський ..	9956	77,3	15,3	232781	94,1	16,7	242737	93,2	16,7
%	4,1	-	-	95,9	-	-	100,0	-	-
г. Новомосковськ	9956	77,3	15,3	-	-	-	-	-	-
7. Славяносербський ..	5244	22,3	8,0	82974	54,9	6,0	88218	50,5	6,0
%	5,9	-	-	94,1	-	-	100,0	-	-
м. Славяносербськ	1342	43,0	2,0	-	-	-	-	-	-
м. Луганськ	3902	19,1	6,0	-	-	-	-	-	-
8. Павлоградський	5273	33,4	8,1	195161	82,8	14,0	200434	79,7	13,8
%	2,6	-	-	97,4	-	-	100,0	-	-
м. Павлоград	5273	33,4	8,1	-	-	-	-	-	-
9. По губернії	65166	27,0	100,0	1391203	74,3	100,0	1456369	68,9	100,0
%	4,5	-	-	95,5	-	-	100,0	-	-

Чисельність українців, що мешкали в Ананьївському і Одеському повітах, була удвічі меншою в порівнянні з названими вище повітами. Найменше українців проживало в Тираспольському повіті.

Аналіз розміщення українців у повітах Катеринославської губернії свідчить про те, що найбільша частина представників вказаного етносу, як це видно з табл. 3, мешкала в Новомосковському повіті. У містах проживало 9,9 тис. осіб (15,3%), у сільській місцевості – 232,8 тис. (16,7%). Питома вага українців у містах повіту складала 77,3%, у селах – 94,1%.

Друге місце за чисельністю українців займав Олександрівський повіт. У міській місцевості мешкало 8,1 тис. осіб (12,4%), у сільській – 216 тис. (15,5%). Питома вага українців в містах становила 43,0%, у селах – 85,4%.

Таблиця 4.

Розміщення українців у Таврійській губернії на зламі XIX–XX ст.

Повіти, градоначальства і міста	Розміщення українців у містах, повітах, градонач. (осіб об.ст.):								
	городяни			селяни			городяни і селяни		
	Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів	Міжміське розміщення	Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів повіту	Міжповітове розміщення	Загальна кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів повіту	Міжповітове розміщення
	абс.	%	%	абс.	%	%	Абс.	%	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Бердянський	8964	24,6	29,7	170213	63,5	29,3	179177	58,8	29,3
%	5,0	-	-	95,0	-	-	100,0	-	-
м. Бердянськ	4115	15,5	13,6	-	-	-	-	-	-
м. Ногайськ	626	15,8	2,1	-	-	-	-	-	-
м. Оріхов	4223	70,4	14,0	-	-	-	-	-	-
2. Дніпровський	1951	21,7	6,5	154200	75,9	26,5	156157	73,6	25,6
%	1,2	-	-	98,8	-	-	100,0	-	-
м. Альошки	1951	21,7	6,5	-	-	-	-	-	-
3. Мелітопольський ..	1366	8,8	4,5	209724	56,9	36,1	211090	55,0	34,5
%	0,6	-	-	99,4	-	-	100,0	-	-
м. Мелітополь	1366	8,8	4,5	-	-	-	-	-	-
4. Сімферопольський	3688	5,0	12,2	6444	9,7	1,1	10132	7,1	1,7
%	36,4	-	-	63,6	-	-	100,0	-	-
м. Сімферополь	3399	6,9	11,3	-	-	-	-	-	-
м. Бахчисарай	73	0,6	0,2	-	-	-	-	-	-
м. Карасубазар	216	1,7	0,7	-	-	-	-	-	-
5. Феодосійський	2014	7,3	6,7	11290	12,8	1,9	13304	11,5	2,2
%	15,1	-	-	84,9	-	-	100,0	-	-
м. Феодосія	1846	7,7	6,1	-	-	-	-	-	-
м. Старий-Крим ...	168	5,0	0,6	-	-	-	-	-	-
6. Ялтинський	562	4,3	1,9	1462	2,4	0,3	2024	2,8	0,3
%	27,8	-	-	72,2	-	-	100,0	-	-
м. Ялта	562	4,3	1,9	-	-	-	-	-	-
7. Євпаторійський	1150	6,4	3,8	12195	27,0	2,1	13345	21,1	2,2
%	8,6	-	-	91,4	-	-	100,0	-	-
м. Євпаторія	1150	6,4	3,8	-	-	-	-	-	-
8. Перекопський	423	8,0	1,4	10893	23,6	2,0	11316	22,0	1,9
%	3,7	-	-	96,3	-	-	100,0	-	-
м. Перекоп	423	8,0	1,4	-	-	-	-	-	-
9. Севастопольське градоначальство ..	7339	13,4	24,3	206	7,8	0,03	7545	13,1	1,2
%	97,3	-	-	2,7	-	-	100,0	-	-
м. Севастополь	7322	13,7	24,2	-	-	-	-	-	-
м. Балаклава	17	1,4	0,1	-	-	-	-	-	-
10. Керч-Єнікальське градоначальство ..	2740	7,9	9,0	4297	48,2	0,7	7037	16,1	1,1
%	38,9	-	-	61,1	-	-	100,0	-	-
м. Керч	2664	8,0	8,8	-	-	-	-	-	-
м. Єнікале	76	5,3	0,2	-	-	-	-	-	-
11. По губернії	30197	10,4	100,0	580924	50,1	100,0	611121	42,2	100,0
%	4,9	-	-	95,1	-	-	100,0	-	-

Третє місце належало Павлоградському повіту, в якому проживало 200,4 тис. українців. Із них у міській місцевості мешкало 5,3 тис. осіб (8,1%), у сільській – 195,2 тис. осіб (14,0%). Питома вага українців-городян повіту складала 33,4%, у сільських жителів – 82,8%. Приблизно така ж

кількість українців, як і в Павлоградському, проживала в Катеринославському, Бахмутському і Верхньодніпровському повітах. Найбільша питома вага українців серед городян була в містах Новомосковську (77,3%), Бахмуті (61,8%) і Верхньодніпровську (56,0%).

Найменше українців, як це видно з таблиці, мешкало в Маріупольському і Слов'яносербському повітах. У сільській місцевості цих повітів чисельність українців була істотно нижчою порівняно з рештою повітів губернії.

Варто також відзначити, що питома вага українців, які проживали в містах і сільській місцевості Катеринославської губернії, була самою високою серед усіх губерній півдня України.

Аналіз розміщення українців, зареєстрованих в повітах і градоначальствах Таврійської губернії, свідчить про те, що найбільша їхня кількість мешкала, як це видно з табл. 4, у Північній Таврії (Бердянському, Дніпровському і Мелітопольському повітах). Чисельність представників вказаного етносу в материкових повітах складала 546,4 тис. осіб або 89,4% від загальної кількості українського населення губернії. У містах Північної Таврії було зареєстровано 12,3 тис. українців (40,7%), а у містах Криму – 17,9 тис. осіб (59,3%). У всіх містах губернії проживало 4,9% українців, у сільській місцевості – 95,1%.

Найбільше українців мешкало в Мелітопольському повіті (34,5%), на другому місці стояв Бердянський (29,3%), на третьому – Дніпровський (25,6%). Питома вага українців у містах материкових повітів складала, по відношенню до решти етносів, в середньому 18,5%, у сільській місцевості – 65,4%.

На Кримському півострові проживало тільки 64,7 тис. українців, або 10,6% від їхньої загальної кількості. З них у містах Криму – 17,9 тис. осіб (27,6%), значна частина яких перебувала на державній і військовій службі в Сімферополі та Севастополі.

У сільській місцевості Криму вища питома вага українців спостерігалася тільки в Євпаторійському, Перекопському та Феодосійському повітах, де були землі, придатні для ведення землеробства. У Криму, в цілому, як видно з таблиці, питома вага українців, по відношенню до решти етносів, була значно нижчою ніж у Північній Таврії.

Аналіз повітового розміщення українців у губерніях Південної України дозволяє вести мову про стійкі трудові традиції українського етносу, що віддавав перевагу сільськогосподарським роботам та пов'язаним з ними промислам, про що свідчать дані наведені в таблицях. Характер розміщення українського етносу був обумовлений також розподілом праці, що склався на час поселення, іноді вольовими рішеннями властей, а в подальшому, після 1861 р., динамікою попиту і пропозиції на ринку праці півдня України.

Швидкоплинна зміна структури державного устрою в пореформеній Росії, виникнення земств і поліпшення самоврядування на місцях, прискорений розвиток капіталізму на півдні України, бурхливе зростання зернового виробництва, промисловості, розвитку транспорту і торгівлі в умовах малонаселеності краю, все це породило гострий попит не тільки на сільськогосподарських працівників і різноробочих, а й на освічених фахівців і службовців, здібних організаторів і управлінців, потрібних для вирішення цілого комплексу складних завдань, пов'язаних із розвитком ринкової економіки на території південноукраїнських губерній. Значна частина таких фахівців була представлена українцями [1, 130-149; 8-19].

Характер розміщення українського етносу на півдні України, його чисельність, питома вага у тій чи іншій місцевості були наслідком певних причин, що відіграли вирішальну роль у виборі українськими мігрантами нових місць поселення. Ці причини ще належить з'ясувати майбутнім дослідникам. У процесі дослідження проблеми варто приділяти належну увагу проясненню причин виходу мігрантів, форм їхнього пересування, наявності у них потрібних коштів, спроможності новоселів пристосовуватися до нових географічних, кліматичних, економічних і побутових умов та соціально-культурних традицій територій, що заселялися.

Література

1. Бойко Я.В. Заселение Южной Украины. 1860-1890 гг. (историко-экономическое исследование). – Черкасы: Сіяч, 1993. – 256 с.

2. Бойко Я.В., Данилова Н.О. Формування етнічного складу населення Південної України (кінець XVIII – XIX ст.) // Укр. істор. журнал. – 1992. – С. 54-65.
3. Бойко Я.В., Кабузан В.М. Формирование этнической структуры и быта сельского населения Северного Причерноморья (конец XVIII – XIX вв.) // Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої 200-річчю міста Одеси. 6-8 вересня 1994 р. – Одеса, 1994. – С. 134-137.
4. Бойко Я.В. Заселение Южной Украины. Формирование этнического состава населения края: русские и украинцы (конец XVIII – начало XXI в.). – Черкассы, 2007. – 48 с.
5. Розрахунки виконані автором по: Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 год. – Херсонская губерния. – СПб., 1904. – Т. XVIII. – 319 с.
6. Розрахунки виконані автором по: Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 год. – Екатеринославская губерния. – СПб., 1904. – Т. XIII. – 233 с.
7. Розрахунки виконані автором по: Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 год. – Таврическая губерния. – СПб., 1904. – Т. XLI. – 309 с.
8. Бойко Я.В. Роль селянських переселень у формуванні капіталістичних відносин у сільському господарстві Південної України (60-80-ті роки XIX ст.) // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. Республіканський міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип. 25. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 38-43.
9. Бойко Я.В. Самовільні переселення селянства на Південь України (друга половина XIX – початок XX ст.) // Південна Україна XVIII–XIX століття. Записки науково-дослідницької лабораторії історії Південної України ЗДУ. – Вип. 2. – Запоріжжя: РА “Тандем-У”, 1996. – С. 124-130.
10. Бойко Я.В. Роль Крестьянского поземельного банка в заселении Южной Украины (80-е годы XIX – начало XX в.) // Південна Україна XVIII–XIX століття. Записки науково-дослідницької лабораторії історії Південної України ЗДУ. – Вип. 5. – Запоріжжя: РА “Тандем-У”, 1999. – С. 151-170.
11. Бойко Я.В. Земледельческий отход крестьянства на юг Украины (вторая пол. XIX - начало XX в.) // Питання аграрної історії України та Росії. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 91-96.
12. Бойко Я.В. Аграрне заселення Південної України (друга половина XIX – початок XX ст.) // Вісник Черкаського університету. – Вип. 61. Серія: Історичні науки. – Черкаси, 2004. – С. 119-136.
13. Бойко Я.В. Переселенська політика та переселенське законодавство в Росії (60-80 роки XIX ст.) // Вісник Черкаського університету. – Вип. 80. Серія: Історичні науки. – Черкаси, 2005. – С. 61-75.
14. Бойко Я.В. Міграційні джерела формування ринку праці на півдні України (1861–1917 рр.) // Український селянин. – Черкаси, 2006. – Вип. 10. – С. 239-241.
15. Бойко Я.В. Соціально-економічне становище селянства центральних районів Європейської Росії у другій половині XIX ст. // Вісник Черкаського університету. – Вип. 90. Серія: Історичні науки. – Черкаси, 2006. – С. 137-155.
16. Бойко Я.В. Заселення Південної України (кінець XVIII – початок XX ст.) // Матеріали III Міжнародного наукового конгресу українських істориків “Українська історична наука на шляху творчого поступу”. – Луцьк, 2006.
17. Бойко Я.В. Міграція селянства на південь України (друга половина XIX – початок XX ст.) // Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції “Наддніпрянська Україна в контексті історичного розвитку Центрально-Східної Європи”. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 202-209.
18. Бойко Я.В. Неземледельческая деятельность мигрантов и местного крестьянства в Северном Причерноморье в конце XIX в. (по материалам переписи населения 1897 г.) // XXX Сессия симпозиума по аграрной истории Восточной Европы. Неземледельческая деятельность крестьянства и особенности российского социума”. – Москва-Тула, 2006.
19. Російський державний історичний архів у м. Санкт-Петербурзі. – Ф. 391. – Оп. 2. – Спр. 19.

Надійшла до редколегії 14. 04. 2008 р.

Затверджена до друку 23. 06. 2008 р.

УДК 94(477): 902

І.С. Романенко

УЧАСТЬ НАУКОВОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ УКРАЇНИ В РОБОТІ ЗАГАЛЬНОРОСІЙСЬКИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ З'ЇЗДІВ

***Анотація.** Стаття присвячена висвітленню різнобічних форм і методів залучення в кінці XIX – на початку XX ст. широких кіл наукової громадськості до вивчення і популяризації історії*